

НАРЪЧНИК

за застъпници по
Подкрепено вземане на решения

СЪДЪРЖАНИЕ

1. Въведение	4
2. Кой може да използва този наръчник?	5
3. Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания и чл. 12	5
4. Самозастъпничество и себеутвърждаване	6
5. Ползите от самозастъпничеството и себеутвърждаването	7
6. Запрещение	8
7. Видове запрещение	8
8. Процесът на поставяне под запрещение	8
9. Недостатъците на запрещението	9
10. Алтернативи на запрещението	9
11. Личностно центрирано планиране	10
12. Подкрепено вземане на решения	10
13. Подкрепеното вземане на решения и опитът в България	11
14. Как работи подкрепеното вземане на решения?	12
15. Съвети за подкрепящи	13
16. Важните въпроси накратко	14
17. Добри примери	17

Наръчникът е разработен по проект „Промяна чрез знание“, изпълняван от БАЛИЗ, с финансовата подкрепа на Фондация „Отворено общество“.

Настоящият Наръчник е част от обучителната програма за подкрепено вземане на решения, насочена към самозастъпници, хора с интелектуални затруднения и застъпници.

Предоставената информация цели повишаване на компетентността на самозастъпниците и застъпниците по прилагане на мерките за подкрепа в процеса на подкрепено вземане на решение.

Наръчникът е полезен и за доставчиците на услуги при работа с лица с интелектуални затруднения относно повишаване на възможностите им за участие в процеса на лично планиране, като основа за реализиране на мерки за подкрепа.

Основното предназначение на документа е да предостави информация и помощ за базови знания и умения, свързани с работа в група, изразяване на мнение, запознаване с правата и участие в процес на подкрепено вземане на решение.

Основните задачи, постигането на които ще доведе до повишаване на компетентността на хората с интелектуални затруднения, са:

- Предоставяне на информация относно правата на хората с интелектуални затруднения
- Предоставяне на информация и развитие на умения относно увереност и изразяване на мнение и вземане на решение
- Предоставяне на информация и развитие на умения и чувство за отговорност за области, касаещи личния живот
- Да се получат знания и умения за участие в процес на подкрепено вземане на решение

Наръчникът е разработен по проект „Промяна чрез знание“, които се осъществява от БАЛИЗ на територията на цялата страна в периода май 2017 – май 2019 г.

Основната идея на проекта е БАЛИЗ да продължи да развива подхода за подкрепено вземане на решения за хора с интелектуални затруднения като алтернатива на съществуващите правни механизми за настойничество в България.

Основната цел на проекта е осигуряване на възможности за прилагане на мерките за подкрепа чрез повишаване компетентността на професионалисти, родители и самозастъпници. Постигането на тази цел гарантира разпространяването на положителния опит и наученото към нови региони и общини, професионалисти, роднини, и самозастъпници и застъпници.

Предоставената информация в Наръчника обобщава опита на БАЛИЗ по пилотиране на подкрепено вземане на решение за лица с интелектуални затруднение чрез разработване на обучителни програми, предоставяне на обучения, пилотиране на модела и професионална подкрепа за работещите в социалната сфера.

Обучението по програмата за самозастъпници и застъпници е от голямо значение за хората с интелектуални затруднения. То може да им даде възможност да научат повече за човешките права, овластяване и получаване на контрол върху собствения живот. С помощта на обучението те откриват, че техните преживявания и зна-

ния са ценни и полезни. Вместо винаги да бъдат хората, за които някой се грижи, с подходящата подкрепа, те стават по-самостоятелни и могат да вземат решения за собствения си живот.

Обучението по програмата за самозастъпници и застъпници се фокусира върху човешки права, самозастъпничество, себеутвърждаване, личностно центрирано планиране и подкрепеното вземане на решения, всички тези въпроси се обсъждат в рамките на това обучение. Тези въпроси се подкрепят с примери и опит от реалния живот, натрупан в предишни фази на проекта „Промяна чрез знание“, от 6 основни региона в страната. Във всеки регион различни участници са били част от пилотиране на подкрепеното вземане на решения. При разработване на програмата за обучение този опит е взет предвид, както и всички ценни резултати от пилотите.

Как да се използва този наръчник

Разработени са три продукта за провеждане на обучение по програмата за самозастъпници и застъпници:

- Наръчник, който предоставя повече информация относно правата на хората с интелектуални затруднения и участие в процес на подкрепено вземане на решение
- Обучителна програма за подкрепено вземане на решения в две части – въвеждащо и надграждащо
- Наръчник за самозастъпници във формат лесен за разбиране (plain language)

И трите елемента са важни, за да е успешно обучението. Препоръчително е да се започне с този наръчник.

1. Въведение

Всички ние имаме право да вземаме решения за живота си и да получим подкрепа за това от хора, на които вярваме, това е нещо, което всички ние правим. Ако решението е важно за нас, може да ни отнеме повече време и да поискаме от други хора идеи или информация или да ни помогнат да преценим, като говорим с тях за възможностите. В живота ни може да има моменти, когато имаме нужда от допълнителна подкрепа за вземане на решения, особено когато трябва да вземем важно такова.

Хората с интелектуални затруднения имат същите права да вземат решения като всички останали. Много хора с интелектуални затруднения обаче не са имали същите възможности да вземат решения и да развиват умения и знания, за да контролират собствения си живот.

Подкрепеното вземане на решения като алтернатива на запрещението е практически начин за хората с интелектуални затруднения да получат помощта, от която се нуждаят, за да вземат свои собствени решения и да се гарантира, че тези решения се чуват от другите около тях. С подкрепеното вземане на решения човек

с интелектуални затруднения влиза в доброволно споразумение с някого, на когото се доверява, за да му помогне да взема решения и да съобщава решенията на другите. Човекът, който оказва подкрепа (подкрепящият) може да бъде член на семейството, приятел, доставчик на услуги или някой друг, избран от лицето. Подкрепеното вземане на решения може не само да помогне на лице с интелектуални затруднения да избегне запрещението, но също така може да помогне на лицето да развие уменията си за вземане на решения и да развие увереност в способността си да взема такива.

2. Кой може да използва този наръчник?

Голяма част от хората около нас могат да участват в подкрепянето на лице с интелектуални затруднения да взема свои собствени решения и да развива своите знания, умения и увереност при вземането на такива. Този инструмент е разработен, за да помогне на:

- Лицата с интелектуални затруднения, които искат да им се окаже подкрепа, за да вземат решения и техните застъпници
- Хората, които ще станат част от подкрепяща мрежа (бъдещите подкрепящи), и ще предоставят подкрепа за вземане на решения на лица с интелектуални затруднения
- Членове на семейството, които са част от подкрепяща мрежа и искат да разберат по-добре подкрепеното вземане на решения и други алтернативи на запрещението
- Правни и образователни специалисти и персонал от социални услуги, които работят с хора с интелектуални затруднения и техните семейства и също могат да станат част от подкрепяща мрежа

3. Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания и чл. 12

За да поемат контрол върху собствения си живот, хората с интелектуални затруднения трябва да са добре запознати с правата си.

Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания е документът, който се занимава с човешките права на хората с увреждания. Тя е международен правен инструмент за защита, който налага единен подход за гарантиране и защита на хората с увреждания и очертава ясно задълженията и ангажиментите на държавите за осигуряване на равни възможности и не-дискриминация на хората с увреждания. Отнася се за хора с различни видове увреждания и без значение на възраст или пол.

България подписва Конвенцията на 27 септември 2007 г., а на 26.01.2012 г. Народното събрание гласува ратификацията на Конвенцията.

Този наръчник фокусира признаване на правоспособността и дееспособността на хората с увреждания (член 12 от Конвенцията) или така наречената “концепция за подкрепено вземане на решенията”. Подкрепеното вземане на решения означава:

Принципът: хората с увреждания могат самостоятелно да упражняват правата си т. е. *те могат самостоятелно да вземат решения за себе си и своя живот;*

Изключението: за определени неща лицето с увреждане може да се нуждае от *помощ и подкрепа, за да направи своя избор;*

Забраната: никой не може да взема решение вместо лицето с увреждане т. е. съществуващите системи на настойничество и попечителство следва да бъдат променени.

Повече за чл. 12 от Конвенцията:

Решенията, които вземаме, малки и големи, зависят от живота, който водим и от това, кои сме ние. Да можем да вземаме решения за начина, по който да живеем живота си, е човешко право.

Подкрепеното вземане на решения се основава на важни вярвания и принципи, включително:

- Хората с интелектуални затруднения имат право да вземат решения относно неща, които засягат техния живот.
- Хората с интелектуални затруднения имат способността да вземат свои собствени решения и да дават информирано съгласие, когато е необходимо.
- Хората с интелектуални затруднения имат право да бъдат подкрепяни при вземането на решения.
- Хората с интелектуални затруднения имат право да изберат кой ще им предостави подкрепа при вземането на решения, за какви решения искат да им се окаже помощ и как ще се осигури тази подкрепа.

4. Самозастъпничество и себеутвърждаване

Програмата за подкрепено вземане на решения за самозастъпници и застъпници фокусира овластяването на лицата с интелектуални затруднения, включително поемане отговорност за собствения си живот. Първата част на обучителната програма набляга на самозастъпничеството, когато хората с интелектуални затруднения сами се представяват, поемат контрол върху собствения си живот, поемат лична отговорност, казват какво искат, изразяват мнение и стават по-уверени, когато защитават правата си, борят се за тях, стават по-самостоятелни, не позволяват на други хора да управляват живота им, започват да споделят проблемите си и се учат да правят избор.

Лицата с интелектуални затруднения научават също, че самозастъпничеството не е само човешки права, то е отговорност също, то не е само за най-леките случаи, хората с тежки затруднения трябва да бъдат включени също, то не е разрешение за всички проблеми, много неща трябва да се променят, за да могат хората да упражняват правата си.

Хората с интелектуални затруднения научават, че самозастъпничеството не е да проявяваш агресия, да очакваш да получиш всичко, което искаш, то е да бъдеш част

от реалния свят като всички останали. То не е да се обсъжда само услугата, която ползваш, то се отнася за всяка част от живота.

Самозастъпничеството помага, когато имаш чувство, че не те изслушват, ако са ти отнети правата, когато има неотложен проблем, касаещ личния ти живот, когато настъпват промени в живота ти, когато ти се натрупат прекалено много неща, с които не можеш да се справиш сам, когато те обиждат или нагрубяват.

Самозастъпничеството работи за повишаване на нивата на себеутвърждаване. От своя страна при подкрепеното вземане на решения като алтернатива на за-прещението, хората с интелектуални затруднения използват приятели и членове на семейството, на които имат доверие, за да им помогнат да се ориентират и да направят избор. Ето защо подкрепеното вземане на решения е важен инструмент за подпомагане на себеутвърждаването. Себеутвърждаване означава вземане на собствени решения. Чрез вземането на решения научаваме много неща, включително придобиваме умения за решаване на проблеми, определяне на цели и поемане на отговорност за живота си. Всъщност, когато правим грешка или „лош избор“, можем да научим най-много и да сме способни да израстваме и да сме по-подготвени за бъдещо вземане на решения. Наистина, достойно е и когато успеем, достойно е и когато се провалим и се поучаваме от нашите неуспехи. Въпреки че упражняването на себеутвърждаване е важна част от живота на всеки човек, хората с интелектуални затруднения често установяват, че способността и възможността да вземат решения относно техния живот са ограничени. Други могат да вземат решения за тях в опит да ги защитят или защото не вярват, че хората с интелектуални затруднения могат да правят своя избор. Когато отказваме на хората с интелектуални затруднения правото да избират и поемат рискове, ние им отказваме правото да бъдат пълноправни граждани.

За да се реализира целта хората с интелектуални затруднения да упражняват по-голям контрол върху живота си, подкрепеното вземане на решения признава, че всички ние използваме подкрепа за вземане на решения. Когато сме изправени пред труден избор в кабинета на лекаря, в автосервиза, училището или навсякъде другаде, правим някои стъпки, за да вземем информирано решение. Можем да направим някои проучвания или да се обърнем към доверен приятел или член на семейството за съвет. Слушаме експерти в тази област и се съветваме с тях. При хората с интелектуални затруднения не е по-различно. С правилната подкрепа всички хора могат да вземат свои собствени решения.

5. Ползите от самозастъпничеството и себеутвърждаването

Изследванията показват, че практикуването на самозастъпничество и себеутвърждаване води до по-високо качество на живот. Хората с интелектуални затруднения с по-високо ниво на себеутвърждаване са по-здрави, по-склонни да бъдат наети на работа, да печелят повече и да имат повече независимост.

Проучванията също така установяват, че когато то се отрича, хората с интелектуални затруднения са по-склонни да се чувстват безпомощни, безнадеждни и пасивни и са изложени на по-голям риск от злоупотреба.

Ясно е, че себеутвърждаването е от решаващо значение за независимостта и щастието на всички хора, включително и на хората с интелектуални затруднения. Това е умение, което трябва да се формира от най-ранна възраст и да се практикува редовно, за да се научат всички хора да използват наличните средства за вземане на информирани решения и насочване на собствения си живот.

6. Запрещение

Запрещението е правен процес, който определя дали дадено лице е „недееспособно“. Съдът решава дали поради физическо или психическо състояние едно лице по същество не е в състояние да управлява финансовите си дела, да се грижи за физическото си здраве или да осигурява храна, облекло или подслон за себе си.

При подставяне под запрещение, някой е назначен да взема решения от името на недееспособното лице, наричано „подопечен“. Запрещението строго ограничава гражданските права и вземането на решения на дадено лице. Ето защо запрещението не трябва да бъде решение. Би трябвало да има различни алтернативи на запрещението, които да помогнат на хората с интелектуални затруднения да вземат решения, без да се отнемат правата им.

7. Видове запрещение

При поставяне под запрещение назначеният настойник на лицето с интелектуални затруднения е отговорен за физическото благополучие на лицето под запрещение. Отговорностите могат да включват вземане на медицински решения, избор на място, където човек живее, и гарантиране, че той или тя има храна и дрехи. Настойникът носи отговорност за имуществото и имотите на лицето.

Има двата вида запрещение - пълно и ограничено. При ограничено запрещение съдията предоставя на настойника само определени права и отговорности, като същевременно позволява на лицето с интелектуални затруднения да запази правата, които не са предоставени на настойника. При пълно запрещение лицето губи много от своите граждански права, включително правото да избере къде да живее и работи, да гласува, да избира дали да сключи брак и да се съгласява с медицинското лечение.

8. Процесът на поставяне под запрещение

Поставянето под запрещение е правен процес, при който решенията за това дали дадено лице се нуждае от настойник и, ако е така, обхватът на запрещението какъв да е, се вземат от съдия. Човекът, който иска да стане настойник, се нарича „жалбоподател“ и трябва да бъде представляван от адвокат, за да получи настойни-

чество. Жалбоподателят подава молба за настойничество, като посочва причините, поради които смята, че запрещението е необходимо. Въпреки това, дали запрещението е подходящо за конкретно лице, това е медицинско решение и съдът няма да уважи молбата за настойничество, освен ако лекар (вещо лице) не предостави мнението си относно това дали лицето е недееспособно чрез представяне на свидетелство за медицинска експертиза. Лекарят предоставя своето професионално мнение за такива неща като: психическо функциониране и способност за вземане на решения на лицето с интелектуални затруднения, има ли нужда от подкрепа и/или услуги.

За съжаление, след като бъде подадена молбата, не се назначава адвокат, който да представлява желанието на лицето с интелектуални затруднения. Няма кой да защитава най-добрия интерес на това лице. Следва провеждане на съдебно заседание. Съдията има върховна власт да решава дали някой има нужда от настойник и дали запрещението трябва да бъде пълно или ограничено. Съдията има и последната дума кой да бъде назначен за настойник. Съдията може да реши, например, че кандидатът не е в състояние да бъде настойник и може да назначи друг, който да изпълни тази роля.

9. Недостатъците на запрещението

Поставянето под запрещение може да бъде скъп и сложен процес. Кандидатите трябва да наемат адвокат и да му заплатят за подаване на молба за настойничество. Може да има и разходи, свързани с представяне на необходимите медицински документи и свидетелства. Също така трябва да се заплати съдебна такса, за да може на молбата да се даде ход.

След като бъде поставено запрещението, настойникът има много отговорности. Всяка година той трябва да подава счетоводен отчет, обяснявайки какви пари са получени и как точно са изразходвани. Настойникът на лицето трябва да подава годишен доклад и за състоянието на лицето под запрещение. Освен това настойниците трябва да изпълняват всички задължения, наложени им от съда, и могат да бъдат помолени да оправдаят решенията, които са взели от името на лицето с интелектуални затруднения. Друг е въпросът, че много хора с интелектуални затруднения не искат настойник. Те желаят да имат власт за вземане на решения в собствения си живот, дори ако понякога се нуждаят от допълнителна подкрепа. Поставянето под запрещение, когато човек с интелектуални затруднения не е съгласен, може да доведе до семеен конфликт.

Освен това, когато влезе в сила запрещението, промяната или прекратяването му е много трудно, почти невъзможно. Това подчертава значението на разглеждането на всички налични алтернативи на запрещението, включително подкрепеното вземане на решения, преди да се премине към запрещение. Съдия трябва да реши дали да промени или да прекрати запрещението.

10. Алтернативи на запрещението

Тъй като запрещението отнема правата на даден човек, съдилищата трябва да търсят по-малко ограничителна алтернатива, преди да поставят под запрещение. Алтернативите на запрещението могат да бъдат използвани, за да се избегне необходимостта от запрещение.

Освен подкрепеното вземане на решения, новият Закон за физическите лица и мерките за подкрепа признава редица алтернативи на запрещението, включително, но без да се ограничава до последното: *Виж закона*

Не всички алтернативи на запрещението може да са подходящи за дадено лице и неговата ситуация, в закона има информация за различни такива, които трябва да се разгледат, преди да се поставя дадено лице под запрещение. В следващите два раздела ще се спрем на личностно центрираното планиране, необходимият подход за реализиране на практика на ПОДКРЕПЕНОТО ВЗЕМАНЕ НА РЕШЕНИЯ.

11. Личностно центрирано планиране

Личностно-центрираното планиране е широкообхватен термин, който се използва, за да се опише съзнателен, целенасочен подход към планирането за и СЪС лицето с интелектуални затруднения. Той е описан като процес на откриване, ориентиран към човека, който помага да се намери баланс между подкрепата към лицето и зачитането на неговите предпочитания, избори и способности. Основава се на ценностите на правата на човека, избора и социалното включване, и дава възможност хората да насочват подкрепата и социалните услуги, които предоставят по персонализиран начин. Идеята за личностно центрираното планиране се е развила през последните 20 години, което води до разнообразни методи. Разработени са различни подходи, техники и инструменти, които отразяват личните механизми за комуникация на човека и помагат да очертаят нуждите, желанията и целите му:

- Човекът, който е в центъра на планирането, и онези, които го обичат, са основните авторитети в живота му. Основните въпроси са: „Кой е този човек?“ и „Какви възможности на общността ще позволят на този човек да преследва интересите си по положителен начин?“
- Целта на личностно центрираното планиране е да се учи чрез споделено действие.
- Личностно центрираното планиране има за цел да промени общите модели на живот в общността.
- Личностно центрираното планиране изисква съвместни действия и отправя предизвикателство към практики, които разделят хората и увековечават връзки, упражняващи контрол.
- Личностно центрирано планиране може да се постигне само на основата на уважение към достойнството и интегритета на лицето с интелектуални затруднения.

- Подпомагането на хората да определят и преследват желаното бъдеще поставя на изпитание чистите намерения, поемането на отговорност и смелостта.

12. Подкрепено вземане на решения

Исторически много хора с интелектуални затруднения са били поставяни под запрещение, губейки правото си да правят избор за живота си, като например мястото, където да живеят, и дали да дадат съгласие или не за медицинските интервенции. Подкрепеното вземане на решения е алтернатива на запрещението, която дава възможност на пълнолетните лица с интелектуални затруднения да вземат свои собствени решения.

Подкрепеното вземане на решения е процес, при който пълнолетните лица с интелектуални затруднения, които се нуждаят от помощ при вземането на решения, получават такава, за да разберат ситуацията и избора, пред които се изправят, за да могат да запазят контрол върху решенията за техния живот. Лицето с интелектуални затруднения влиза в доброволно съгласие с лице по негово желание, като например приятел или член на семейството, който го подпомага при вземането на решения, например къде иска да живее, с кого иска да живее, къде иска да работи и дали да се съгласи с медицинска процедура. Подкрепеното вземане на решения по същество формализира процеса, през който повечето възрастни преминават, когато вземат решения - търсят съвет, подкрепа и информация от приятели, семейство или професионалисти, които са запознати с дадени въпроси - за да могат да направят свой собствен добре информиран избор.

В сърцевината на подкрепеното вземане на решения е проста предпоставка: всеки получава помощ от хора, на които се доверява, за да вземе важни решения за живота си. Дори ако хората с интелектуални затруднения се нуждаят от допълнителна подкрепа или от определен вид подкрепа, за да вземат решения, това не означава, че те не могат да вземат решения или че правото им да правят избор трябва да бъде отнето чрез запрещение. Подкрепеното вземане на решения е процес на подкрепа и улесняване на пълнолетно лице с интелектуални затруднения, за да направи своя избор. Използвайки подкрепено вземане на решение, пълнолетното лице с интелектуални затруднения избира друг възрастен, на когото се доверява, за да служи като негов подкрепящ и да му помага да взема решения и да живее по-самостоятелен живот.

При подкрепеното вземане на решения, подкрепящият НЕ МОЖЕ да вземе решение вместо лицето с интелектуални затруднения. Подкрепящият обаче може да помогне на това лице:

- Да разбере възможностите, отговорностите и последствията от своите решения
- Да получи и разбере информация, свързана с неговите решения (включително такава от медицински, психологически, финансови, образователни и други досиета)
- Да комуникира своите решения с подходящите хора

Подкрепеното вземане на решения дава възможност на хората с интелектуални затруднения да използват наличната подкрепа, за да направят собствен избор, така че да могат да живеят по-независимо.

13. Подкрепеното вземане на решения и опитът в България

През 2012 г. стартира пилотен проект за подкрепено вземане на решения в България, партнират си БЦНП, БАЛИЗ, ГИП. В продължение на вече 6 години в рамките на пилотните проекти на БАЛИЗ се обучават лица с интелектуални затруднения, за да вземат свои собствени решения, използвайки подкрепено вземане на решения като алтернатива на запрещението.

През 2015 г. случаят на М.С. получи национално внимание, когато М. стана първият човек в страната, който има съдебна заповед за отмяна на запрещението на лице с интелектуални затруднения, решението на съда се основава на Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания. Друг случай от 2015 г. – В. Д., по това време 52-годишна жена с интелектуални затруднения, поставена под запрещение и загубила правото си да прави много неща, които обича, включително да вижда роднините си и да излиза извън институцията, в която е била настанена, тя е изведена от тази институция и с помощта на проекта печели правото си да взема собствени решения, като доказва, че може да се справя със собствените си работи и запрещението ѝ е отменено. Сега живее и работи там, където иска, и има приятелите, които сама избира.

За времето от началото на проекта много съмишленици работиха за реформиране на системата на запрещението в България. В резултат на това е налице проектозакон за Физическите лица и мерките за подкрепа, който конкретно идентифицира подкрепеното вземане на решения като алтернатива на запрещението.

14. Как работи подкрепеното вземане на решения?

Подкрепеното вземане на решения може да бъде използвано от пълнолетни лица с интелектуални затруднения. То е добра алтернатива на запрещението. Лицето с интелектуални затруднения, което ползва подкрепено вземане на решения избира кой иска да бъде негов подкрепящ и за какви решения се нуждае от помощ.

Подкрепящ може да бъде всеки възрастен, който човекът с интелектуални затруднения е избрал. Въпреки това, подкрепящият трябва да бъде човек, на когото лицето с интелектуални затруднения има доверие. Често това е член на семейството или приятел, който добре познава лицето с интелектуални затруднения. След като бъде избран подкрепящ/и, лицето с интелектуални затруднения и подкрепящият/ите следва да подпишат договор за подкрепено вземане на решения.

Подкрепеното вземане на решения създава конфиденциална връзка между подкрепящия и лицето с интелектуални затруднения, тъй като лицето се доверява и разчита на подкрепящия. Поради това подкрепящият може да бъде подведен под отговорност за всяко нарушение на поверителната връзка.

Четири причини, поради които може да бъде прекратен договора за подкрепено вземане на решения, са изброени по-долу.

- И двете страни могат да решат да прекратят по всяко време договора.
- Те могат да поставят крайна дата в договора за подкрепено вземане на решение.
- Договорът се прекратява автоматично, ако надзорните служби установят, че подкрепящият е злоупотребил, пренебрегвал или използвал лицето с интелектуални затруднения.
- Договорът се прекратява автоматично, ако подкрепящият се окаже наказателно отговорен за злоупотребата, пренебрегването или експлоатацията на лицето с интелектуални затруднения.

Важно е да се запомни, че една и съща алтернатива на запрещението не е подходяща за всеки човек с интелектуални затруднения. Ключът е да се възприеме личностно ориентиран подход, така че лицата с интелектуални затруднения да могат да избират алтернативи на запрещението, които осигуряват необходимата им подкрепа, за да им помогнат да постигнат целите си.

15. Съвети за подкрепящи

Да бъдеш подкрепящ е трудна работа. Ролята на подкрепящия е да подпомага лице с интелектуални затруднения да взема решения. Връзката между лицето и неговия подкрепящ е на доверие и работи най-добре, когато подкрепящият знае и разбира предпочитанията и ценностите на човека.

Подкрепящият може да бъде някой, който помага на лице с интелектуални затруднения да прави неща в живота си, като член на семейството, застъпник, приятел или в някои случаи дори доставчик на услуги.

Хората с интелектуални затруднения могат да има повече от един подкрепящ, и може да има няколко човека, които работят заедно, за да окажат подкрепа при вземане на решения. Това би могло да бъде част от личностно ориентираното планиране и тази група хора се нарича „подкрепяща мрежа“, защото всички работят заедно, за да подкрепят лице с интелектуални затруднения да взема решения.

Подкрепящите подпомагат вземането на решения, като намират информация, помагат на хората с интелектуални затруднения да разгледат последиците и да съобщат решението. Окончателното решение винаги трябва да бъде решението на лицето. За да се гарантира, че човекът с увреждане е този, който решава, подкрепящите не трябва да налагат на всяка цена собствените си мнения, ценности и влияния. Подкрепящите не трябва да оказват неправомерно влияние върху лицето с интелектуални затруднения. Лицето има право да потърси мнението на своите подкрепящи и да използва тяхната помощ при вземането на решения.

Няма еднакви подкрепящи, има някои неща, по които добрите подкрепящи си приличат. Добрите подкрепящи:

- Вярват, че хората с интелектуални затруднения имат правото да вземат свои собствени решения
- Подкрепят хората с интелектуални затруднения да говорят сами за себе си
- Изслушват какво мислят другите и се интересуват от другите
- Имат търпение
- Уважават поверителността на другите хора, особено на лицето, което подкрепят
- Могат да се абстрахират от собственото си мнение, ценности и влияние
- Познават човека, когото подкрепят и какво е важно за него
- Изслушават лицето, което те подкрепят и комуникират по начин, по който лицето предпочита
- Помагат, когато има проблем
- Предоставят на лицето, което подкрепят, възможност да взема свои собствени решения

16. Важните въпроси накратко

Повечето хора с интелектуални затруднения могат да управляват собствените си дела със съдействие и напътствия от страна на лице, на което се доверяват и не се нуждаят от настойник. Има много алтернативи на запрещението, които дават възможност на хората с интелектуални затруднения да вземат решения, без да се отнемат правата им.

Какви са недостатъците на запрещението?

Запрещението трябва да бъде последна мярка по няколко причини – изисква се съдебно дело и може да бъде скъпо. Освен това запрещението лишава лицето с интелектуални затруднения от значителни граждански права. Следователно, би трябвало законът да изисква алтернативите на запрещението да се разглеждат като първи.

Други недостатъци на запрещението:

- Премахва някои или всички права за вземане на решения на отделни лица и възлага вземането на решения на трета страна
- Ограничава свободата на избор, самоопределение и независимост на лицето с интелектуални затруднения
- Прекратяването или модифицирането на запрещението изисква услугите на адвокат и съдебно заседание
- Може да доведе до семейни конфликти

Защо да опитате подкрепено вземане на решения преди да решавате дали да поставите под запрещение лицето с интелектуални затруднения?

Тъй като процесът за назначаване на настойник отнема правата и независимостта на дадено лице, трябва да започне с разглеждане на алтернативи на запреще-

нието. Може да се започне с идентифициране на конкретни притеснения относно нуждите на дадено лице с интелектуални затруднения и след това да се помисли дали алтернативи на запрещението могат да отговорят на тези опасения. Тъй като процесът на поставяне под запрещение може да бъде дълъг и скъп, има смисъл да се започне с най-малко ограничителната мярка, която ще отговори на нуждите на отделния човек, защото е сравнително лесно да се постави човек под запрещение, но е трудно то да се отмени по-късно.

Какво е подкрепено вземане на решения?

Подкрепеното вземане на решения (ПВР) е инструмент, който позволява на хората с интелектуални затруднения да запазят способността си да вземат решения, като избират някой, който да им помогне да направят избор. Подкрепеното вземане на решения позволява на лицата да вземат свои собствени решения и да останат отговорни за живота си, като получават помощта и съдействието, които са им нужни, за да направят това. Всички хора се нуждаят от подкрепа и я използват, за да вземат важни решения за живота. Дори ако човек с увреждане се нуждае от допълнителна помощ, за да вземе важни решения за живота, не бива да се отнема правото му да прави собствен избор. Използвайки подкрепено вземане на решения, човек с интелектуални затруднения избира някой, на когото се доверява, за да стане негов подкрепящ.

При подкрепено вземане на решения, подкрепящият може да помогне на лице с интелектуални затруднения да:

- Разбере възможностите, отговорностите и последствията от своите решения
- Получи и разбере информация, свързана с неговите решения
- Да комуникира своите решения с подходящите хора
- При подкрепеното вземане на решения, подкрепящият не може да вземе решение вместо лицето с интелектуални затруднения

Как изглежда подкрепеното вземане на решения?

Подкрепеното вземане на решения може да изглежда различно за всеки човек. То включва подкрепа за лице с интелектуални затруднения, което разбира, прави и съобщава собствения си избор. Подкрепящият може да помогне на лицето при вземането на решения чрез:

- Използване на ясен език, материали или информация в аудио или визуална форма, за да помогне на хората с интелектуални затруднения да разберат избора и/или възможните резултати от него
- Допълнително време, за да бъде обсъден изборът
- Изброяване на плюсовете и минусите
- Използване на ролеви игри, за да помогне на хората с интелектуални затруднения да разберат и да комуникират избора
- Придружаване на лицето с интелектуални затруднения на важни срещи, може да си води бележки и след това да помогне на лицето да си спомни възможностите и да ги обсъдят заедно

Кой може да сключва договор за подкрепено вземане на решения?

Договорите за подкрепено вземане на решения могат да бъдат сключени от пълнолетни лица с интелектуални затруднения, като лицето трябва доброволно да се съгласи с тази мярка (подкрепеното вземане на решения) и не може да бъде принуден/а за това.

Законът не би трябвало да установява специфично ниво на капацитет, изисквано от дадено лице, за да сключва договор за подкрепено вземане на решения. Лицето трябва да има способността да разбере, че се нуждае от помощ при вземането на конкретни решения, да избере надежден приятел или доверен член на семейството да стане негов подкрепящ, за да може да взема решения с помощта на подкрепящия.

Кой може да бъде подкрепящ?

Всеки възрастен може да бъде подкрепящ. Обикновено това е член на семейството или приятел. Лицето с интелектуални затруднения трябва да избере кой ще бъде неговият подкрепящ.

Това трябва да е някой, на когото се доверяват. Подкрепеното вземане на решения се основава на доверие. Не може да казваме на лицето с интелектуални затруднения кого да избере като негов подкрепящ.

Какво прави подкрепящият?

Лицето с интелектуални затруднения може да помоли неговия подкрепящ да събере информация, необходима за вземане на важни решения за неговия живот, да подпомогне процеса на вземане на решения, като помага на лицето да разбере и прецени възможностите и последствията и да съобщи това решение на други страни. Подкрепеното вземане на решения може да бъде приложено за едно конкретно решение или за много решения.

Каква власт има подкрепящият?

Подкрепящият няма правомощия да взема решения вместо лицето с интелектуални затруднения. Подкрепящият има право само да подпомага лицето с каквото е посочено в договора. Подкрепящият помага на лицето да събере информация и да разбере тази информация, за да вземе информирано решение. Подкрепящият може също така да подпомага лицето с интелектуални затруднения при съобщаването на решението на необходимите трети страни. Подкрепящият подпомага лицето да вземе решение. Човекът с интелектуално затруднение е този, който взема решението.

Какви права запазва лицето с интелектуални затруднения?

Лицето с интелектуални затруднения има право да взема решения, включително къде да живее, с кого да живее, къде да работи, какви услуги иска да ползва. Лицето може да отхвърли съвета на подкрепящия или да вземе решения за живота си без помощта на подкрепящия.

17. Добри примери

М.С.

М. С. е израснала в Дома за деца и младежи с умствена изостаналост в с. Крушари.

Както всички деца от Дома, които навършват 16 години, тя е поставена под запрещение, защото има интелектуално затруднение и съдът е преценил, че не може да се грижи за делата си. Така тя е лишена от всякакви граждански права.

М. попада в пилотния проект за подкрепено вземане на решение. Около М. се изгражда мрежа за подкрепа, и в крайна сметка тя успява да убеди съда, че вече може да се справя с помощта на подкрепящата си мрежа. Резултатите не закъсняват и М. става първия случай на свалено запрещение на хора с интелектуални затруднения в град Добрич.

Сега, тя може да упражнява сводно своите граждански права - може да гласува, да работи, да се омъжи, да има деца, да се сдружава. Тя има свободния избор да избере как да живее живота си.

М. тръгва от Дома в с. Крушари и стигна до централата на ООН в Женева, където в края на 2016 година откри изложба по проблема „запрещение“, заедно с Върховния комисар на ООН по правата на човека Зеид Раад ал Хусейн. В Женева М. е завършила изказването си с думите „Аз се гордея, че съм гражданин на България“.

В.Д.

В. е жена с интелектуални затруднения. В продължение на 21 години живее в Дом за лица с умствена изостаналост в град Лом. С цел да бъде „защитена“ е поставена под пълно запрещение, без дори да знае за това. Така през всички тези години някой се разпорежда с живота ѝ и решава вместо нея.

През 2005 г. е настанена в Защитено жилище в град Видин. Започва да посещава Дневен център за възрастни хора с увреждания, където се включва в група по самозастъпничество. Там тя се учи да говори за себе си, да прави избор, да изказва свободно мнението си. Става по-уверена. Среща хора, които я подкрепят. По-късно тези хора стават част от нейната подкрепяща мрежа, изградена в рамките на пилотен проект за прилагане на Подкрепено вземане на решения, съгласно чл.12 от Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания, като алтернатива на режима на запрещение. Осъзнавайки ограниченията, които произтичат от запрещението, с подкрепата на своя настойник и помощта на другите членове на подкрепящата я мрежа, тя завежда дело за сваляне на пълното запрещение.

След едногодишна борба и след като делото стига до Софийски апелативен съд, на 13.11.2014 г. запрещението на В. е отменено. Така тя става един от първите хора, изведени от институции за лица с умствена изостаналост, който се е преборил с остарялото и ограничаващо правата законодателство по отношение на хората с интелек-

туални затруднения и психично-здравни проблеми. Сега тя сама контролира живота си, с подкрепата на хора, на които има доверие и сама е избрала.

Е.М.

Делото Е. - Трето спечелено дело на екипа в Добрич за сваляне на запрещение

Всичко започва през 2013г. – Е. живее в Дома в с. Крушари и е включена в проекта за подкрепено вземане на решения. Следват дълги разговори с подкрепящите лица- групови и индивидуални, анкети, посещения при външен психолог в Добрич и в средата на април 2015г. Е. напуска Дома в Крушари, настанена е в ЦНСТ. С назначаването на нов настойник, на 4 май, екипът по проекта в Добрич подава исквата молба за сваляне на запрещението. Датата на първото дело е на 20 юли 2015г., Е. е разпитана от съдията. Освен на стандартните въпроси, дава пълни и ясни отговори за настаняването в ЦНСТ, настойничеството, проекта „Подкрепено вземане на решение“ и по- късно „Имаш право да решаваш“; обяснява защо иска да бъде свалено запрещението и разказва какво работи в настоящия момент; използва изрази като „възнаграждение за положен труд“, „трудов договор“, „постоянна работа“, „ длъжностна характеристика“, което впечатлява съдията и прокурора.

Датата на второто дело се променя, поради промяна на вещото лице по делото. Промяната на вещото лице – нов, непознат лекар, налага много допълнителна работа – срещи, разговори, нови психологически тестове, на базата на които лекарят изготвя и експертното си решение. На самото дело, вещото лице много смело изразява несъгласието си със закона, лица като Е. да бъдат поставяни под запрещение и няколко дни по-късно излиза решението на съда за сваляне на запрещението.

Е. е свободна да прави своите избори в живота и да живее като пълноценен човек. Тя вече има работа, която обича - детегледач в новоизградените ЦНСТ- та и има трудов договор - договор, който до скоро беше само мечта.

